

До історії кафедри ендокринології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця

**П.М. Боднар,
Ю.І. Комісаренко,
Г.П. Михальчишин**

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

Національному медичному університету імені О.О. Богомольця наразі вже 175 років. Упродовж своєї тривалої та солідної історії він змінював свою назву, наповнювався новим змістом. З медичного факультету Університету св. Володимира перетворився на медичний інститут, а в наш час став університетом. Перші 10 кафедр, з яких складався медичний факультет Університету св. Володимира, з роками трансформувалися у 86 кафедр. Першим професором і деканом медичного факультету був В.О. Караваєв. Видатний хірург і педагог 50 років працював у Києві. За своє життя В.О. Караваєв виконав понад 16 000 операцій на черевній порожнині, офтальмологічні втручання, вперше 1842 року провів операцію на щитоподібній залозі.

Цю статтю присвячено 45-річному ювілею системного викладання ендокринології в НМУ ім. О.О. Богомольця, 25-річчю кафедри ендокринології та 50-річчю викладацької

діяльності проф. П.М. Боднара з відповідним аналізом нашої роботи. Завдяки бурхливому розвитку ендокринології як медико-біологічної науки та відповідно до потреб практичної охорони здоров'я 1978 року створилась можливість ввести її в навчальні плани як самостійну дисципліну.

Систематизоване викладання ендокринології розпочалось у нашому ВНЗ 1973 року при кафедрі шпитальної терапії № 2 за ініціативою проф. А.П. Пелешука. А 1978 року було створено загальноінститутський курс ендокринології, який очолив обраний за конкурсом його завідувач доктор медичних наук, доцент П.М. Боднар, асистентами стали кандидати мед. наук Р.М. Доніш і М.І. Булгак. Певну допомогу в навчально-методичній роботі надавали викладачі кафедри шпитальної терапії № 2 В.А. Горголь, Л.П. Мусієнко та А.С. Свінцицький.

Перші кроки співробітників курсу ендокринології було спрямовано на вдосконалення навчально-методичної роботи. Ми створили трьохтомний ілюстрований альбом зі світлинами ендокринних хворих та ілюстраціями

* Адреса для листування (Correspondence): Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця НАН України, бул. Шевченка, 13, м. Київ, 01601, Україна. E-mail: zdovado@ukr.net

© П.М. Боднар, Ю.І. Комісаренко, Г.П. Михальчишин

методів діагностики, діагностичні планшети з виписками з історій хвороб, світлинами хворих, лабораторними аналізами. На початку 1979 року видали «Методичні рекомендації з ендокринології для самостійної роботи студентів» (Київ, 1979, 124 с.) і рекомендації з курації ендокринного хворого (1978), які були нашими першими навчальними посібниками. Доповідь П.М. Боднара з організації навчально-методичної роботи у викладанні ендокринології було позитивно оцінено на засіданні Центральної методичної комісії інституту в січні 1979 р. Наш досвід з організації самостійної роботи студентів у вивченні ендокринології опубліковано в загальносоюзному журналі «Проблеми ендокринології» (1982 р.).

Вісімдесяті роки минулого сторіччя були надзвичайно активними. До нас приєдналися молоді випускники — відмінники навчання О.М. Приступюк, Д.В. Кирієнко, С.В. Ромашкан, які згодом стали кандидатами наук. Ми включились у розробку та обґрунтування методів ентеросорбції та лазерної терапії в лікуванні хворих на цукровий діабет, вивчали патогенез, діагностику атеросклерозу, ішемічної хвороби серця в таких хворих. Надто результативним було дослідження ролі глікованих протеїнів у цих процесах. Спільно з науковцями з Новосибірська ми опублікували монографію «Гликозилированные протеины» («Наука», 1989, 258 с.). На той час ми вже мали численні публікації в центральних всесоюзних журналах. На жаль, тоді не стояло питання публікації за кордоном. У нас були тісні творчі зв'язки з Всесоюзним кардіологічним науковим центром. Ми мали центральне планування наукових досліджень.

Завідувач загальноінститутського курсу ендокринології проф. П.М. Боднар проводив значну роботу з інтеграції викладання ендокринології в інституті, розвивав активну співпрацю з вищими медичними навчальними закладами України, надто з Вінницьким, Львівським, Івано-Франківським інститутами. У співпраці з Вінницьким медичним інститутом імені М.І. Пирогова, Київським Інститутом ендокринології та обміну речовин видано перший в Україні підручник з ендокринології (А.С. Єфімов, П.М. Боднар, Б.А. Зелінський. Эндокринология. К.: Вища школа, 1983, 327 с.), який мав статус всеоюз-

ного та отримав схвальні відгуки в періодичній медичній пресі.

Важливу роль у викладанні ендокринології відіграли підготовлені нами навчальні посібники. Особливе місце серед них посідає «Руководство к практическим занятиям по эндокринологии» П.Н. Боднара и Б.А. Зелінського (К.: Вища школа, 1989, 267 с.), який значно активізував пізнавальну діяльність студентів. Близько 20 навчальних посібників серії «сьогодні на завтра», як ми їх жартома називали, було видано друкарнею інституту. Особливою популярністю користувався посібник «Эндокринология» (Київ, 2003-2004, 132 с.) для іноземних студентів. Ним активно користувалися також вітчизняні студенти, що, мабуть, свідчить про можливу перспективу використання малоформатних підручників у навчальному процесі.

Загальноуніверситетський курс ендокринології 1992 року було об'єднано з кафедрою факультетської терапії. Цю кафедру очолив професор П.М. Боднар. Два роки потому, 1994 р., кафедру факультетської терапії № 2 було трансформовано в кафедру ендокринології. Її засновником і першим завідувачем став проф. П.М. Боднар. Доцентами кафедри ендокринології були Ю.І. Комісаренко, Г.П. Михальчишин, О.М. Приступюк, О.В. Щербак, асистентами — М.І. Бобрик, Л.О. Кононенко. Це було ядро кафедри, яке на свої плечах винесло всі тяготи навчального процесу, наукової діяльності та лікувальної роботи.

Добру пам'ять по собі залишив доцент О.В. Щербак (1948-2007). Він опублікував 10 монографій, присвячених цукровому діабету, ожирінню, фармакотерапії, підручник, низку навчальних посібників, досконало вивчав патологію внутрішніх органів у хворих на цукровий діабет і представив докторську дисертацію в спецраду за цією проблемою. Натомість тяжка хвороба вирвала його з наших рядів.

Значний спадок залишив доцент О.М. Приступюк (1949-2016). Підкупала завжди його працьовитість і надійність у роботі. Надто важливими були заслуги в лікувальній роботі, діагностиці ендокринних захворювань. У цьому напрямку його досягнення були неперевершеними. Він був співавтором 11 підручників і 12 навчальних посібників.

Актуальна інформація

Професор Боднар П.М. протягом 38 років керував викладанням ендокринології в нашому медичному університеті. Перші 14 років (1978-1992) він очолював загальноінститутський курс ендокринології, два роки – кафедру факультетської терапії № 2 з курсом ендокринології та ВПТ (1992-1994) і 22 роки – кафедру ендокринології (1994-2016).

Професор П.М. Боднар опублікував близько 500 наукових праць, у тому числі 14 підручників (10 з яких за його власною редакцією), понад 20 навчальних посібників, 6 монографій. Він брав активну участь у роботі конгресів і конференцій у нас і за кордоном. Під його керівництвом підготовлено 20 кандидатських і 6 докторських дисертацій.

Ю.І. Комісаренко починаючи з 1984 р. пройшла у нас шлях клінічного ординатора, старшого лаборанта, аспіранта, асистента, доцента. 2014 року успішно захистила докторську дисертацію на тему «Цукровий діабет у поєднанні з автоімунним тиреоїдитом: особливості перебігу та роль вітаміну D₃». Сьогодні вона доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри ендокринології, є співавтором 11 підручників, 12 навчальних посібників, понад 200 наукових праць й успішно продовжує свою сімейну ендокринологічну традицію – дідуся, академіка В.П. Комісаренка та батька – члена-кореспондента НАМН України І.В. Комісаренка. Її дослідження вітаміну D₃ представлені на здобуття Державної премії України.

1989 року на кафедру приходять випускниця лікувального факультету Г.П. Михальчишин. Після проходження клінічної ординатури та аспірантури вона успішно захищає кандидатську дисертацію (1996), а з 2000-х років активно працює над темою докторської дисертації «Неалкогольна жирова хвороба печінки у хворих на цукровий діабет: патогенез, діагностика та лікування». Вона виявила патогенетичні розлади та обґрунтувала застосування мультіпробіотиків і сорбційної терапії у хворих на діабет і неалкогольну жирову хворобу печінки. Г.П. Михальчишин тривалий час займається методичною роботою на кафедрі. Розроблені нею програми, методичні матеріали отримали загальне визнання, ними користуються викладачі та студенти. Вона є співавтором 11 підручників і 12 навчальних посібників.

Пізніше на кафедрі поступає М.І. Бобрик (1994). Вона успішно пройшла магістратуру, аспірантуру, захистила кандидатську дисертацію з еходоплерографії дифузного токсичного зоба (2001). Сьогодні вона доцент кафедри, успішно читає лекції та проводить практичні заняття, є співавтором чотирьох навчальних посібників. З 1995 року успішно працює на кафедрі кандидат мед. наук В.М. Конах. Вона довела ефективність застосування препарату ербісол у хворих на автоімунний тиреоїдит, брала участь у підготовці двох навчальних посібників з ендокринології.

Останні 6 років на кафедрі працює Л.В. Шулярченко, учениця академіка А.С. Єфімова. Вона 2011 року захистила кандидатську дисертацію на тему «Коагуляційні порушення при цукровому діабеті типу 2 та методи їх корекції», сьогодні виконує обов'язки завуча кафедри. К.О. Шебалдова прийшла на кафедру після десятирічної роботи в практичній охороні здоров'я й успішно захистила кандидатської дисертації. Асистент Н.М. Кобиляк 2013 року успішно захистив кандидатську дисертацію з ультразвукової діагностики неалкогольної жирової хвороби печінки у хворих на цукровий діабет. Сьогодні він успішно працює над темою докторської дисертації, став лауреатом премії Президента України для молодих вчених (2017), отримав визнання на Європейському конгресі з ендокринології в Португалії (2017). Диплом кандидата медичних наук 2017 року отримала К.О. Кондратюк. Вона активно пропагувала свої наукові здобутки за кордоном. Подано до офіційного захисту дисертації аспірантів Н.А. Марунчин і Л.О. Приступюка.

З 1995 року на кафедрі працює асистент Л.О. Кононенко, яка є яскравим представником династії лікарів, в її сім'ї – 12 лікарів різних фахів. За час роботи на кафедрі вона сформувалась як авторитетний лікар і здібний та винахідливий викладач, її практичними заняттями захоплюються студенти. Вона є співавтором п'яти навчальних посібників, виданих нашою кафедрою.

У цілому наукові дослідження кафедри ендокринології значно активізувались за останній період, збільшилася кількість публікацій і виступів на конгресах і конференціях за кордоном. Надто активно в цьому напрямку працюють проф. Ю.І. Комісаренко, доц.

Г.П. Михальчишин, асистенти Н.М. Кобиляк і К.О. Кондратюк. Приємно відзначити участь співробітників нашої кафедри Н.М. Кобиляк, Г.П. Михальчишин і П.М. Боднара у виданні міжнародної монографії «Probiotics in Children» (Red. By Manfredi, Gian Luigi de' Angelis, Publ. by Nova Science Publisher's 2016. — New York. — 349 p.).

Центральне місце в діяльності кафедри ендокринології НМУ ім. О.О. Богомольця завжди посідала навчально-методична робота. Близько 20 років ми виконували роль головної (опорної) кафедри та створили шість програм викладання ендокринології в Україні.

Понад 40 років студенти вищих медичних навчальних закладів України навчаються за нашими підручниками. У цілому за нашою участю видано 14 підручників з ендокринології українською, англійською та російською мовами, в т.ч. 10 із них — за редакцією заслуженого діяча науки і техніки України проф. П.М. Боднара. Президія Академії медичних наук України 2007 року присудила П.М. Боднару, Ю.І. Комісаренку, Г.П. Михальчишину і О.М. Приступюку премію в галузі «Клінічна медицина» за підручник «Ендокринологія». Важливо відзначити, що рік потому, 2008 року, Президія Національної академії наук України присудила М.Д. Троньку, П.М. Боднару та Ю.І. Комісаренку премію імені В.П. Комісаренка за серію наукових праць «Історія розвитку ендокринології в Україні».

Україномовні підручники виходили 2002, 2004, 2010, 2013, 2017 роками, англійськомовні — 2008, 2012, 2016, 2017 роками та російськомовні — 1983, 2007, 2016 роками. Навчальні посібники різної тематики виходили понад 20 разів. Найдосконалішим, на наш погляд, є четверте видання україномовного підручника (2017) із передмовою ректора Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова академіка НАМН України В.М. Мороза. У його виданні взяли участь 26 фахівців шести вищих медичних навчальних закладів і 4 інститутів НАМН України. Підручник видано за редакцією проф. П.М. Боднара та за участю викладачів нашої кафедри — Г.П. Михальчишин, Ю.І. Комісаренко, О.М. Приступюка.

Крім того, кафедра опублікувала понад 50 статей з методики викладання ендокринології. Серед них виділяється «Особливості

викладання ендокринології на додипломному рівні» (П.М. Боднар, О.М. Приступюк, Г.П. Михальчишин, Ю.І. Комісаренко «Ендокринологія». 2012, т. 17, № 2). Оригінальним у ній є виділення алгоритму вивчення ендокринології, який передбачає етапи навчального процесу, їх методичне забезпечення та засоби контролю.

Алгоритм вивчення ендокринології

Етап навчального процесу	Методичне забезпечення	Контроль
Передаудиторна підготовка	Підручники, посібники, медичні журнали, ресурси Інтернету	Робочий зошит самостійної роботи
Аудиторна підготовка	Методичні рекомендації з курації ендокринного хворого	Клінічний аналіз оглянутих хворих, програмований контроль кінцевого рівня знань. Модульний контроль
Позааудиторна підготовка	Індивідуальні творчі завдання	Публікації, участь у конкурсах, олімпіадах

Сьогодні методика викладання у вищій медичній школі ґрунтується на засадах «компетентного підходу», що допоможе нашим випускникам бути успішними та конкурентними на ринку праці.

Чільне місце у вивченні ендокринології посідають Всеукраїнські олімпіади з ендокринології (Чернівці, Луганськ, Вінниця). На 9 останніх олімпіадах студенти нашої кафедри посіли 8 призових місць, із них 5 були першими.

Традиційно кафедра ендокринології приділяє велику увагу студентській науці. Визначною є роль студентського наукового гуртка у вивченні ендокринології. Студенти ведуть самостійні клінічні дослідження, беруть участь у конференціях, конкурсах, публікують результати своїх досліджень. Наші колишні гуртківці проф. Ю.І. Комісаренко, доц. Г.П. Михальчишин, доц. О.М. Приступюк стали кандидатами, докторами наук, викладачами кафедри, співавторами наших підручників і навчальних посібників. Наша кафедра ендокринології 2017 року отримала Подяку за активну участь у розвитку студентської науки в університеті.

Отже, за 45 років системного викладання ендокринології і 25 років існування кафедри

ми пройшли складний, але слашний шлях. Підготували 20 кандидатських і 6 докторських дисертацій, випустили 14 підручників і понад 20 навчальних посібників, гідно забезпечували навчально-методичну роботу у викладанні ендокринології в Україні, високо тримали імідж головної (опорної) кафедри нашої держави, і нам не соромно дивитися на своє минуле.

Навчальна література, підготовлена та випущена у світ співробітниками кафедри ендокринології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця

1. Ендокринологія / П.М. Боднар О.М. Приступок, О.В. Щербак (та ін.) За ред. проф. П.М. Боднара. — К.: Здоров'я, 2002. — 512 с.
2. Ендокринологія. Підручник / За ред. проф. П.М. Боднара. — Вінниця: Нова Книга, 2010. — 464 с.
3. Ендокринологія. Підручник / П.М. Боднар, Г.П. Михальчишин, Ю.І. Комісаренко та ін. / За ред. проф. П.М. Боднара. — Вид. 3-є, перероб. та допов. Вінниця: Нова Книга, 2013. — 480 с.
4. Ендокринологія. Підручник / П.М. Боднар, Г.П. Михальчишин, Ю.І. Комісаренко та ін. / За ред. проф. П.М. Боднара. — Вид. 4-е, оновлене та доповнене. — Вінниця: Нова Книга, 2017. — 486 с.
5. Endocrinology: Textbook / Study Guide for the Practical Classes. Ed. by Petro M. Bodnar. — Vinnytsya: Nova Knyha Publ, 2008. — 496 p.
6. Endocrinology: Textbook / Ed. by prof. Petro M. Bodnar. — Second edition, updated. — Vinnytsya: Nova Knyha, 2012. — 328 p.
7. Endocrinology: Textbook / Ed. by prof. Petro M. Bodnar: — 3 rd ed., updated. — Vinnytsya: Nova Knyha, 2016. — 328 pp.
8. Endocrinology: Textbook / Ed. by prof. Petro M. Bodnar: — 4 rd ed., updated. — Vinnytsya: Nova Knyha, 2017. — 388 pp.
9. Эндокринология: учебник / П.Н. Боднар, Г.П. Михальчишин, Ю.И. Комиссаренко и др. / Под. ред. профессора П.Н. Боднара. — Винница: Нова Книга, 2007. — 344 с.
10. Эндокринология: учебник / П.Н. Боднар, Г.П. Михальчишин, Ю.И. Комиссаренко и др. / Под. ред. профессора П.Н. Боднара. Изд. 2-е, переработан. и дополн. — Винница: Нова Книга, 2016. — 488 с.
11. Эндокринология / А.С. Ефимов, П.Н. Боднар, Б.А. Зелинский. Под ред. А.С. Ефимова. — К.: Вища школа, 1983. — 328 с.
12. Эндокринология. Підручник / А.С. Єфімов, П.М. Боднар, О.В. Большова та ін. / За ред. А.С. Єфімова. — К.: Вища школа, 2004. — 494 с.
13. Внутрішня медицина: Навчальний посібник / А.С. Свінціцький, О.О. Абрагамович, П.М. Боднар та ін. / За ред. проф. А.С. Свінціцького. — ВСВ «Медицина», 2014. — 1227 с.
14. Руководство к практическим занятиям по эндокринологии. Учебное пособие / П.Н. Боднар, Б.А. Зелинский — К.: Вища школа, 1989. — 287 с.
15. Посібник з ендокринології / П.М. Боднар, Ю.І. Комісаренко, Г.П. Михальчишин та ін. / За ред. П.М. Боднара і С.Д. Максименка. — К: Здоров'я, 2004. — 184 с.
16. Эндокринология: навчальний посібник / За ред. проф. П.М. Боднара. — Вінниця: Нова Книга, 2012. — 360 с.